

הקו הדק שבין הסדרה להסלמה ברצועת עזה

אודי דקל וקים לביא

סבב ההסלמה בין ישראל לחמאס ביממה האחרונה התנהל בהקשר למאמצים לגבש הסדרה, והוא בפועל ניהול משא ומתן באש, כאשר חמאס מפגין כי אינו חושש מעימות נרחב ואינו לחוץ להגיע להסדרה עם ישראל בכל מחיר. ישראל מצדה ממשיכה להבהיר כי אינה מעוניינת בהסלמה, אך אינה יכולה להבליג על תוקפנות חמאס. חוסר אמון עמוק בין ישראל לחמאס, העדר מנגנון למניעת הערכות שגויות, לצד להיטות לשימוש בכוח, מצמצמים את הסיכוי להסדרה ומגדילים את הסיכון להסלמה. חמאס יידרש להסכים להחזרת השבויים וגופות החיילים הישראליים המוחזקים בידיו, ולכינון מנגנון שימנע את המשך התעצמותו הצבאית, כדי לגרוף את ההישגים שלהם הוא חותר - הסרת המצור וקידום פרויקטים כלכליים ותשתיתיים ברצועה. השלכות של התפתחות בכיוון זה יהיו ביסוס ריבונות חמאס ברצועה, החלשת הרשות הפלסטינית, והעמקת הפיצול בין הרשות בגדה המערבית לבין חמאס ברצועת עזה.

הדינמיקה המחזורית ברצועת עזה הגיעה שוב לנקודה המוליכה לעימות בין ישראל לבין חמאס. מצב היסוד ברצועה, שלא השתנה בעשור האחרון, מאופיין במצוקה כלכלית, תשתיתית והומניטרית מתמשכת וחמורה, שחמאס מנסה להיחלץ ממנה בעזרת גורמים בינלאומיים ותוך הטלת האחריות על ישראל. בהיעדר הצלחות לשינוי המצב לאורך זמן, פונים חמאס וגורמי טרור אחרים ברצועה בכיוון הסלמה ביטחונית עם ישראל.

בסבב העימות הנוכחי התלכדו מספר גורמים, שנצברו בשנה האחרונה וערערו את היציבות הביטחונית היחסית ששררה בזירה זו מאז מבצע צוק איתן באוגוסט 2014. תחילה, חמאס הודה בפה מלא בכישלונו בניהול העניינים האזרחיים ברצועה, פנה לאפיק פיוס מול הרשות הפלסטינית (רש"פ), והיה מוכן להעביר אליה את המפתחות לניהול האזור, ובתנאי שהארגון ימשיך להחזיק בזרוע הצבאית שלו ולפיכך במונופול על הכוח ברצועה. נשיא הרש"פ, מחמוד עבאס, פתח בתורו במאבק כלכלי נחוש נגד מנגנון ניהול הרצועה של חמאס, הפסיק את הזרמת המשכורות לפקידי השלטון ברצועה ועצר העברות כספים לשם אספקת חשמל ודלקים לאזור. צעדים אלה נועדו להחליש את חמאס ובפועל החישו את התנתקות הרש"פ מהרצועה. במגעי הפיוס הציג עבאס עמדה חד-משמעית, כי רק עבור שליטה מלאה - "רשות אחת, חוק אחד ונשק אחד" - הוא יסכים לחזור לרצועה.

במקביל, מצרים שינתה את מדיניותה כלפי הרצועה בשני ממדים. האחד התבטא בהבעת נכונות לנהל שיח עם חמאס, בהתבסס על נכונותו של הארגון לשתף עמה פעולה במלחמה נגד גורמי הסלפיה-ג'יהאדיה בחצי-האי סיני. השני כלל נכונות של מצרים להעמיק את מעורבותה בנעשה ברצועה ולקחת על עצמה יותר אחריות בכינון שקט ויציבות, בקידום הפיוס בין הרש"פ לחמאס, נקיטת הקלות בסגר על הרצועה וקידום פרויקטים כלכליים לטובת אוכלוסיית עזה. גם בקהילה הבינלאומית, בכלל זאת ממשל טראמפ, הובן כי צעד ראשון הכרחי להתנעת תהליך מדיני בין

ישראל לפלסטינים חייב להתחיל בטיפול ב"סיר הלחץ" ההומניטרי ברצועה. אולם, התוצאות לא מיהרו להגיע והלחץ הפנימי על חמאס גבר. יוזמת "צעדות השיבה" שמקורה היה בחברה האזרחית העזתית נפלה לידי הארגון כפרי בשל. באמצעות ההפגנות ההמוניות לצד גדר הגבול עם ישראל, שבמהלכן התפתחה מתקפת העפיפונים והבלונים, עלה בידי חמאס לאתגר את ישראל הן בזירה הביטחונית - בפרט בהיעדר מענה ראוי לשיטות הטרור החדשות, והן בזירה הדיפלומטית-תדמיתית - עקב הפגיעה בפלסטינים במהלך היתקלויות באזור הגדר וכתוצאה מפעילות צבאית ברצועה.

ואכן, חמאס הצליח למנף את האירועים, לצבור מומנטום, להיחלץ - לפחות זמנית - מעמדתו המוחלטת והמורתעת, ולהשפיע על עיצוב סדר היום תוך ניהול מגעים בניסיון להגיע להישגים במספר זירות: מול ישראל - חמאס מבקש לקדם הסדרה ארוכת טווח, שבמסגרתה יוסר המצור מעל הרצועה ותקודם עסקת שחרור אסירים; מול מצרים - חמאס חותר לפתיחת מעבר רפיח ולזכות בנכונות מצרית לקדם פרויקטים כלכליים בשיתוף הקהילה הבינלאומית; בזירה הפלסטינית - יעדו של חמאס הוא הסרת האחריות לניהול האזרחי של הרצועה והעברתה לידי הרש"פ, בדרך לסלילת דרכו להשתלבות באש"ף ולהשפעה ממוסדת ומוכרת על המערכת הפוליטית הפלסטינית.

המדיניות הישראלית כלפי חמאס והרצועה

ישראל מתקשה לגבש מדיניות אפקטיבית בנוגע לרצועת עזה. מאז השתלטות חמאס על הרצועה ב-2007, לנגד עיניה של ישראל עמדו שלוש אפשרויות מעשיות: מיטוט שלטון חמאס; החלשה הדרגתית של שלטון חמאס ברצועה ביחד עם פעילות לחידוש אחיזתה ושליטתה של הרש"פ בה; הכרה בפועל בשלטון חמאס ברצועה. ישראל בחרה הלכה למעשה בשילוב בין האפשרויות השנייה לשלישית, כאשר חתרה להחלשת חמאס בד בבד עם סימונו ככתובת האחראית לנעשה ברצועה, הכרה דה פקטו בריבונותו ושלטונו באזור. התנהלותה של ישראל בעשור האחרון אינה חותרת להסדרה רחבה וארוכת טווח ברצועה, אלא "שקט תמורת שקט" ותו לא, תוך דבקות במדיניות הבידול בין רצועת עזה לגדה המערבית, שנועדה למזער את ההשפעות השליליות של האחת על שנייה.

מספר שיקולים משפיעים על מדיניות ישראל:

א. חמאס מוכן לספוג שוב ושוב את מחיר ההסלמה והשלכותיה על תושבי הרצועה והארגון עצמו. הוא אף מוכן לספוג את מחיר העימות עבור הסרה או לפחות הקלות ניכרות במצור (ישראל מגדירה את המצב כסגר) על רצועת עזה. לפיכך, הליכה ישראלית לקראת חמאס במטרה לקדם רגיעה מוכיחה (שוב) את יעילות השימוש בכוח.

ב. מסבב עימות לסבב עימות נוסף התבססה בישראל הכרה, כי שלטון חמאס הוא הכתובת הבלעדית האחראית ברצועה. הכרה זו מתחזקת על רקע חוסר התוחלת שבניסיונות הרש"פ לשוב לרצועה. לפיכך, כל מהלך הסדרה עם חמאס יחליש את הרש"פ וירחיק את סיכויי חזרתה לשלטון ברצועה. יתרה מכך, גישה זו משרתת את העמדה הישראלית בעת הנוכחית, כי "אין פרטנר" בצד הפלסטיני שיכול לקבל החלטות להסדר מדיני ובעיקר ליישמו.

ג. שיקול נוסף הוא חשיבות התיאום האסטרטגי של ישראל עם מצרים, שבא לידי ביטוי בסיוע לחימה בגורמי הסלפיה-ג'יהאדיה בסיני, כמו גם בתפקיד המרכזי המיוחס למצרים בהשגת

הסדרה או הפסקת אש ממושכת ברצועת עזה. מצרים מוכנה לפרוש חסותה על הסכם הפסקת האש, ובמקביל פועלת לקדם פיוס פנים-פלסטיני בין עזה לרמאללה. מסתמן כי בניגוד לעבר, קהיר אינה רואה כיום בפיוס בזירה הפלסטינית תנאי הכרחי לשיפור המצב ברצועת עזה, ומוכנה לסכם הבנות עם חמאס תוך עקיפת הרש"פ. עם זאת, מצרים מבינה כי היא צריכה את מעורבות הרש"פ בשלב היישום של פרויקטים אזרחיים ברצועה ולכן שוקדת במקביל לקדם את הפיוס הפנים פלסטיני. בכל מקרה, להסדרה בין ישראל לחמאס, שתגובש בתיווך מצרי ללא מעורבות הרש"פ, יש משמעות באשר לתפקיד הרש"פ בעיני ישראל בניהול הרצועה בעתיד.

ד. מאז 2014 - מבצע 'צוק איתן' - ממשלת ישראל, מסיבות פוליטיות וציבוריות, אינה מוכנה ו/או יכולה להגיע להסדרה רחבה עם חמאס, כל עוד לא הושבו האזרחים וגופות החיילים הישראליים המוחזקים בידי הארגון.

מדינאים שונים על אודות יוזמות ההסדרה של מצרים ושל שליח האו"ם ניקולאי מלאדנוב, מסתמן שמתגבשת תכנית בת מספר שלבים, הכוללת את הרכיבים הבאים: כינון הפסקת אש, הפסקת ההפגנות על הגדר ושיגור עפיפוני ובלוני התבערה, בתמורה לפתיחת מעברי כרם שלום ורפיח להכנסת סחורות נרחבת לרצועה, וכן הגברת אספקת החשמל, הדלק והגז לאזור; החזרת האזרחים וגופות החיילים, בתמורה לשחרור אסירים פלסטינים; מצרים תמשיך לפעול לפיוס בין הרש"פ לחמאס ולכינון ממשלת הסכמה, שתקבל אחריות לניהול האזרחי של הרצועה; קידום פרויקטים בתחום התשתיות לשיפור רמת החיים ברצועה, לצד קידום פתרונות יישומיים בשטח סיני - נמל ימי לשירות הפלסטינים, הקמת מתקנים להתפלת מים והקמת תחנת כוח לשיפור אספקת החשמל לרצועה. כל זאת, יחד עם מתן היתרי עבודה לתושבי הרצועה עבור מיזמים אלה.

ישראל מציבה מספר דרישות כתנאי להסדרה. ראשית, ישראל דורשת רגיעה ביטחונית למשך חמש עד עשר שנים, שתתבסס על התחייבות חמאס לשמור עליה, לצד עצירת מאמצי ההתעצמות הצבאית של הארגון. זאת, בנוסף להתנגיחות מצרית לעצירת ההברחות וההסתננויות מסיני לשטח הרצועה. שנית, ישראל כוללת במתווה את החזרת האזרחים וגופות החיילים. שלישית, ישראל דורשת מעורבות אזרחית ובינלאומית נרחבת בשיקום הרצועה, בגיוס המשאבים הנדרשים לכך ובכינון מנגנון של כוח משימה בינלאומי, שינהל את הפעילות הכלכלית והתשתיתית ויפקח על הגעת המשאבים המוקצים ליעדם. המנגנון אמור להקיף גם מכלול בידוק ופיקוח, שיוצב במעברי הגבול היבשתיים והימיים ויהיה אחראי למניעת הברחה של אמצעי לחימה וחומרים לשימוש כפול (אזרחי וצבאי) לרצועה. ישראל מבינה כנראה שחשוב לשלב את הרש"פ במנגנון זה, לצד גורמים ממדינות ערב. לכך יהיה ערך מוסף מבחינת הסיכוי לשכנע את חמאס לאפשר את מפעל השיקום ולא להפר את הפסקת האש והרגיעה הממושכת. יצוין שחמאס מצדו מתנגד לעצירת התעצמותה של הזרוע הצבאית שלו ומסרב לכרוך את ההקלות במצור והפסקת האש בהחזרת האזרחים וגופות החיילים הישראליים. לדידו, נושא החלפת הנעדרים באסירים פלסטיניים, ובראשם משוחררי עסקת גלעד שליט שנעצרו מחדש על ידי ישראל, אמור להיות נדון במשא ומתן נפרד.

סיכום והערכה

עד לאחרונה נראה היה שחמאס נמצא במלכוד, שלא מאפשר לו לקצור הישגים מול ישראל והרשות הפלסטינית. אך בימים אלה, בעקבות אירועי החודשים האחרונים, דומה שהמגעים

להסדרה עולים מדרגה. הראיות לכך הן הקלות כלכליות שישראל ומצרים נקטו מול הרצועה. ישראל אפשרה הכנסת ציוד להשלמת בנייתו של מתקן התפלת מים, מצרים מותירה את מעבר רפיח פתוח והחלה להזרים גז ביטול לעזה. בנוסף, ישראל ומצרים אפשרו לבכירי הנהגת החוץ של חמאס, בהם צלאח אל-ערורי, (שנחשב למתכנן חטיפת שלושת הנערים הישראליים בקיץ 2014), להיכנס לרצועה, כדי להשתתף בתהליכי קבלת ההחלטות הדרושים להסדרה. סבב ההסלמה של היממה האחרונה התנהל בהקשר המאמצים להסדרה: בפועל הוא ניהול משא ומתן באש, כאשר חמאס מפגין כי אינו חושש מהסלמה רחבה ואינו לחוץ להגיע להסדרה עם ישראל בכל מחיר. ישראל מצדה ממשיכה להבהיר כי אינה מעוניינת בהסלמה, אך אינה יכולה להבליג על תוקפנות חמאס. חוסר אמון עמוק בין ישראל לחמאס, העדר מנגנון למניעת הערכות שגויות, יחד עם הלהיטות בשימוש בכוח, מצמצמים לכן את הסיכוי להסדרה ומגדילים את הסיכון להסלמה.

בכל דרך, השלב הראשון הוא השגת הפסקת אש והרגעה ביטחונית. המעבר לשלבי ההסדרה הבאים מחייב הסרת חסם גבוה - ויתור ישראלי על התניית התקדמות בהחזרת האזרחים וגופות החיילים ויצירת מנגנונים להזרמת כספים בינלאומיים לרצועה, תוך עקיפת הרש"פ וחמאס. אם ישראל תתבצר בעמדתה ותעצור בשלב הראשון, קרי הפסקת אש תמורת הקלות בסגר, סביר שחמאס יגיב בהסלמה צבאית. ישראל יכולה להישען על נחישותן של מצרים והקהילה הבינלאומית לקדם את שיקום הרצועה ולמצוא פתרונות לחסמים הקיימים, גם ללא מעורבות הרשות, כך שחמאס יאלץ להכריע בין מהלכי שיקום לבין סיכולם, אם יחולל הסלמה. הצלחה של חמאס לגרוף את ההישגים הרצויים לו תחזק את מעמדו בזירה הפלסטינית, תבסס את ריבונותו ברצועה, תחליש את שלטון הרש"פ, תקבע את הפיצול בין הרשות בגדה המערבית לחמאס ברצועת עזה, ותכונן כללי משחק חדשים בזירה הפלסטינית.

ואולם, הישגים אלה לחמאס לא עולים בקנה אחד עם מדיניות ישראל והאינטרסים של שאר השחקנים, המעורבים בניסיון לקדם פיוס פנים פלסטיני ובהמשך הסדר בזירה הישראלית-פלסטינית. משום כך, קשה להאמין שחמאס יצליח לגרוף אותם ללא נקיטת הוויתורים המרכזיים הנדרשים ממנו - החזרת השבויים וגופות החילים הישראליים המוחזקים בידיו, קבלת תנאי הפיוס של עבאס בייחס לרצועה, לצד כינון מנגנון שישלול מחמאס את חופש ההחלטה לשימוש בכוח, כמו גם מנגנון שימנע את המשך התעצמותו הצבאית.